

УДК 793.38

*ШестопаЛ Лідія Віталіївна,
викладач кафедри бальної хореографії
Київського національного університету
культури і мистецтв
ldshestopal@gmail.com*

«РАДЯНСЬКА ПРОГРАМА» КОНКУРСІВ БАЛЬНИХ ТАНЦІВ У 60-80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Мета роботи – виявити особливості функціонування «радянської програми» конкурсів бальних танців у 60-80-х рр. ХХ ст. **Методологія.** Шляхом аналізу та систематизації, застосування історико-хронологічного принципу вдалося дійти об'єктивних наукових висновків. **Наукова новизна.** Уперше проаналізовано систему впровадження «радянської програми» у конкурсні бальні танці 60-80-х рр. ХХ ст., виявлено особливості її функціонування. **Висновки.** «Радянська програма» бальних танців створювалась за принципом стилізації народних зразків. Існувало декілька напрямів розвитку бального танцю у 60-80-х рр. ХХ ст. з огляду на «радянську програму»: впровадження цієї програми шляхом проведення конкурсів різного рівня на створення та виконання подібних танців за регламентованою «географічною» системою; огляди-конкурси танцювальних площадок для вкорінення нових радянських танців у побут; заходи зі створення ансамблів бального танцю як протидія парному танцю, що базується на індивідуальності танцюристів. Сприйняття бального танцю лише як мистецького феномену, засудження стандартизації, змагальності, впровадження масових спрощених форм гальмувало розвиток техніки бального танцю, спричинило відставання вітчизняних пар у виконавській майстерності. Державна політика в аспекті поширення радянської програми стикалась з нігілістичним ставленням до подібного репертуару, прагненням виконувати стандартизовані бальні танці міжнародної програми.

Ключові слова: бальний танець, радянські бальні танці, конкурси бальних танців, хореографія.

ШестопаЛ Лідія Віталіївна, преподаватель кафедры балльной хореографии Киевского национального университета культуры и искусств

«Советская программа» конкурсов бальных танцев в 60-80-х годах ХХ века

Цель работы – выявить особенности функционирования «советской программы» конкурсов бальных танцев в 60-80-х гг. ХХ в. **Методология.** Путем анализа и систематизации, применения историко-хронологического принципа удалось достичь объективных научных выводов. **Научная новизна.** Впервые проанализирована система внедрения «советской программы» в конкурсное бальные танцы 60-80-х гг. ХХ в., выявлены особенности ее функционирования. **Выводы.** «Советская программа» бальных танцев создавалась по принципу стилизации народных образцов. Существовало несколько направлений развития бального танца в 60-80-х гг. ХХ в. учитывая «советскую программу»: внедрение этой программы путем проведения конкурсов различного уровня на создание и выполнение подобных танцев по регламентированной «географической» системы; смотр-конкурсы танцевальных площадок для укоренения новых советских танцев в быт; мероприятия по созданию ансамблей бального танца как противодействие парному танцу, основанному на индивидуальности танцоров. Восприятие бального танца только как художественного феномена, осуждение стандартизации, состязательности, внедрение массовых упрощенных форм тормозило развитие техники бального танца, повлекло отставание отечественных пар в исполнительском мастерстве. Государственная поли-

тика в аспекте распространения советской программы сталкивалась с нигилистическим отношением к подобному репертуара, стремлением выполнять стандартизированные бальные танцы международной программы.

Ключевые слова: бальный танец, советские бальные танцы, конкурсы бальных танцев, хореография.

Shestopal Lidiya, Lecturer of the Ballroom Choreography Department at the Kiev National University of Culture and Arts

"The soviet program" of the ball dances competitions in 60-80-x-years of the XX century

Purpose of Article. The purpose of the study is to reveal the peculiarities of the functioning of the "Soviet program" of ballroom dances contests in the 60s and 80s of the XX century. **Methodology.** The scientifically objective conclusions are based on the analyzing and systematizing approach that was developed within the historical-chronological principle. **Scientific Novelty.** The system of introducing the "Soviet program" into the competitive ballroom dancing of the 1960s and 1980s XX century was first-time analyzed as well as its functioning features were revealed. **Conclusions.** The "Soviet program" of ballroom dances was created according to the principle of folk dances stylization. There were several directions for the development of ballroom dancing in the 1960s and 1980s. of the XX century within the "Soviet program": the implementation of the mentioned program through the holding of various levels competitions to create and perform similar dances according to a regulated "geographic" system; show-competitions of dance floors for the new Soviet dances establishment in the context of the everyday life; activities to create ballroom dance ensembles as an opposition to the pair dancing, based on the individuality of dancers. The perception of ballroom dance as an artistic phenomenon, the condemnation of the standardization, competition, the introduction of simplified mass forms hampered the development of ballroom dance techniques, entailed the lagging of domestic couples in performing skills. State policy in the aspect of spreading the Soviet program faced a nihilistic attitude toward such a repertoire, the desire to fulfill the standardized ballroom dances of the international agenda.

Key words: ballroom dance, soviet ballroom dances, ballroom dancing competitions, choreography.

Актуальність теми дослідження. Бальний танець є одним з найменш досліджених феноменів в системі хореографічного мистецтва. Особливої уваги потребує поступ бального танцю в Радянському Союзі, оскільки там коріняться витоки більшості тенденцій подальшого розвитку бального танцю на пострадянському просторі, у тому числі й в Україні. Без детального дослідження різних аспектів конкурсного бального танцювання, зокрема функціонування «радянської програми», неможливо відтворити цілісну панораму розвитку не лише бальної, а й хореографії загалом.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми розвитку бального танцю радянського періоду фрагментарно висвітлено у неспеціальних дослідженнях (наприклад, В. Уральської [7] та ін.). Про поживлення інтересу до зазначених аспектів свідчить низка наукових публікацій (М. Алякринська [2], О. Бредихин [3] та ін.), що з'явилися останнім часом. Однак дослідники не зупиняються на проблемах конкурсного бального танцювання 60-80-х рр. ХХ ст., що став досить суперечливим з огляду на існування в цей час «радянської програми» бальних танців як обов'язкової.

Мета дослідження – виявити особливості функціонування «радянської програми» конкурсів бальних танців у 60-80-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна програма бальних танців, що складалась зі стандартизованих танців європейської та латиноамериканської

програм у середині 50-х рр. ХХ ст. була основою будь-якого конкурсу бальних танців у світі. Після прогресивних змін у сфері бального танцю, спричинених проведенням у рамках Міжнародного фестивалю молоді та студентів 1957 р. першого міжнародного конкурсу бальних танців у Москві за участі іноземних пар, в Радянському Союзі на законних підставах продовжила розвиток конкурсна бальна хореографія. Однак партійні та державні органи не могли дозволити тотальної експансії західних зразків бальних танців в Радянському Союзі, тому почали боротьбу за обов'язкове виконання на конкурсах так званої «радянської програми» бальних танців.

Впроваджена як навантаження до конкурсних бальних танців з ідеологічних міркувань, («якщо вони хочуть, щоб ми танцювали їхні танці, нехай вони танцюють наші танці», – позиція відділу агітації й пропаганди ЦК КПРС [7, 348]), ця програма по-різному оцінювалася самими танцюристами, що її виконували. Палітра думок велика, починаючи від визначення цих танців як мертвонароджених, що нічого не дають ні розуму, ні серцю, до визнання їхньої ролі в розширенні кругозору танцюристів і набутті необхідних знань у хореографії, які стали у пригоді у пізніші часи. Ця програма проіснувала до кінця 80-х рр. ХХ ст. [8]

Репертуар кожного конкурсу включав біля тридцяти назв, а конкурси за участі десятків тисяч людей проходив за суворою «географічною» схемою: район – місто – область – зона – республіка. Передбачалося, що така система зможе укорінити у свідомості людей танці, що відповідали радянській естетиці. Однак на практиці досить часто виходило зовсім по-іншому. За підсумками конкурсів випускалися постанови колегії з планами загальнодержавних заходів, проводилися творчі конференції із залученням фахівців та «широкої громадськості» (зазвичай, з комсомольських та профспілкових працівників). На одній з них, що відбувалася 14 грудня 1970 р. у Москві і випустила «Резолюцію творчої конференції по проблемах бальних танців» за підсумками III Всеросійського конкурсу виконавців бальних танців, стверджувалося: «Серед певної частини аматорів танців, педагогів та керівників оркестрів має місце нігілістичне відношення до нашого вітчизняного, радянського танцювального репертуару, і, навпаки, виявляється невинуватене прагнення активно підтримувати та виконувати лише те, що приходить з-за кордону» [6, 31].

У Резолюції також засуджувався «англійський стандарт», або «міжнародний стандарт», «спортивні танці», «танці на паркеті», зазначалося: «Незважаючи на те, що більшість танців, включених до програми міжнародних конкурсних турнірів (такі, як вальс, фокстрот, танго тощо), входять до рекомендованих у нас в країні програм, ми не можемо прийняти пропонований англійською школою виконавський стиль “стандарту”. Цей стиль вихолощує самотню, національну основу танців, нівелює їх. Нерідко образи, створені “стандартом” суперечать нашим морально-естетичним нормам. Витончена стилізація танцю, що є сутністю “стандарту”, позбавляє танець людських емоцій, національного аромату» [6, 32].

Засуджувалося проведення турнірних змагань за системою «стандарт» у Ленінграді та Новосибірську, Ростові та Таганрозі, Володимирі та Ярославлі. Постійні дорікання директивних органів викликав і музичний супровід танцю-

вальних вечорів та конкурсів, що являло собою, на їхню думку, «безперервне виконання одноманітних модних ритмів, в основному зарубіжних творів» [6, 14].

Всіляко пропагував радянську програму бальних танців відомий балетмейстер та теоретик хореографії Ростислав Захаров. У праці «Слово про танець» (М., 1977, російською – «Слово о танце») він підтримує проведення всесоюзних конкурсів на створення та виконання нових радянських бальних танців, яким передують крайові, обласні та республіканські конкурси. Захаров підтверджує популярність низки танців та намагається популяризувати найновіші: «Поряд з вже відомими в нас радянськими танцями, такими, як “Російський ліричний”, “Сударушка”, “Весела хвилинка”, “Молдавський” та “Український бальний”, “Дагестанок”, ми познайомились з багатьма іншими. Це “Пінгвіни”, створений у Кабардино-Балкарії, танець “Моя люб’язна”, продемонстрований ленінградцями, “Вздовж по Пітерській”, створений у Калініні, “Корякський танець”, що привезли з Хабаровського краю, ярославський “Сніжок”» [4, 110]. Автор захоплено стверджує, що перелічені ним танці «прийняті молоддю та з інтересом виконуються», підтримує традиції масового виконання бальних танців, акцентує на національному змісті бальних танців багатонаціональної країни, зневажливо ставлячись до спортивного напрямку та стандартизованої міжнародної програми бальних танців, що відображає загальні ідеологічні настанови радянського періоду. «На міжнародних конкурсах зі “стандарту” відбуваються змагання у танцювальній техніці заради самої техніки... Мистецтво, у тому числі масове, виражає характер, душу, народу, якому воно належить, розкриває внутрішній світ людини. Передові діячі мистецтва виступають за бальні танці, створені на справді народній основі, національній музиці та хореографії», – зазначає Захаров [4, 112].

Окрім стійкої впевненості у непотрібності спортивних змагань з бального танцю для радянської людини, сприйняття стандартизованих танців як механічних, автоматичних, маріонеткових, автор наголошує на масовості «нашої» школи бального танцю, що розрахована на мільйони людей, а не на підготовку окремих пар, одинаків, віртуозів.

Заради справедливості слід зазначити, що у подальших розробках з мистецтва балетмейстера, наприклад, у праці «Створення танцю» (М., 1983 р., російською – «Сочинение танца»), подібна категоричність відсутня, хоча як і раніше, танці стандартизованої програми до уваги не беруться [5].

Упродовж 60–70-х рр. в Радянському Союзі було видано низку державних документів (наказів, постанов Міністерства культури СРСР та ін.), що мали на меті пропаганду та розповсюдження сучасних бальних танців у регламентованих формах. Наприклад, у Наказі міністра культури СРСР К. Фурцевої №171 від 6 квітня 1970 р. міністерствам культури союзних республік наказано «вжити заходів до активнішого впровадження радянської танцювальної культури до побуту молоді, широкої пропаганди найкращих зразків нових радянських та зарубіжних бальних танців, до покращення організації та проведення танцювальних вечорів, балів тощо, посиленню контролю за їхніми програмами та репертуаром музичного супроводу» [6, 3].

Окрім директиви організувати 1971 р. Всесоюзну творчу конференцію «Про шляхи розвитку сучасних бальних танців», було наказано 1972 р. провести Всесоюзний конкурс на створення сучасних бальних танців та музики до них.

Також вийшла постанова про проведення упродовж 1971–1972 рр. Всесоюзного конкурсу виконавців бальних танців [6, 6]. У рамках цього конкурсу було проведено IV Всеросійський конкурс виконавців бальних танців та огляд ансамблів бальних танців будинків народної творчості [6, 10]. На жаль, подібна підтримка розвитку бальних танців була ізольованою від процесів розвитку бальної хореографії у світі, де активно ширився конкурсний рух з десяти стандартизованих танців європейської та латиноамериканської програм.

Розвиток спортивного напрямку гальмували усталені погляди професіоналів з класичної та народно-сценічної хореографії, залучених до впровадження заходів з поширення популярності бальних танців. Консервативне сприйняття танцю лише як мистецького феномену позбавляло можливості розвивати спортивні бальні танці. Р. Захаров говорить про неспроможність намагань пропагандистів «стандарту» віднести бальний танець до спорту, мотивуючи це тим, що «танець – це вид мистецтва, в якому явища дійсності знаходять відображення у специфічній образно-художній, а не фізичній формі. Краса танцювальних образів пов'язана зі здатністю мистецтва танцю передавати в узагальненій формі найкращі риси характеру народу, його художню культуру, розкривати духовне життя людини. Спорт, будучи складовою частиною фізичної культури та засобом фізичного виховання, висуває дещо інші цілі» [6, 36].

У Постанові колеги Міністерства культури РРФСР від 21 серпня 1972 р. «Про підсумки IV Всеросійського конкурсу виконавців бальних танців та міри по підвищенню культури масового танцю» зазначено: «У програмі конкурсу широко представлені танці, створені у радянських та автономних республіках (“Український бальний”, “Казахський бальний”, білоруська “Полька-Янка”, молдавський танець “Улюблена хора”, грузинський “Картулі”, бурятський “Туяна”, “Дагестаночка” та ін.)» [6, 13]. Також акцентовано на створенні у ході конкурсу понад двадцяти нових танців, серед яких багато на основі національного танцювального фольклору («Калинка», «Повільний російський», «Орайда», «Вздвж по Пітерській», «Корякський бальний», «Моя люб'язна» та ін.). Деякі з вказаних танців, а також багато з положень підсумкових документів конкурсу згадував у праці «Слово про танець» Р. Захаров [4], оскільки він входив до складу оргкомітету по проведенню цього конкурсу, був автором Резолюції спільного засідання кафедр хореографії Державного інституту театрального мистецтва ім. А. Луначарського та Московського державного інституту культури (травень 1971 р.).

Зазвичай, пари, що брали участь у конкурсі, повинні були підготувати п'ять бальних танців – по одному із запропонованих декількох у кожній групі. У репертуарі IV Всеросійського конкурсу виконавців бальних танців було запропоновано наступний розподіл: до першої групи входили «Російський ліричний», «Бариня», «Ланце», «Сибірська полечка», «Сударушка»; до другої – «Ятраночка» (автори А. Кривохижа та Б. Стрельбицька), «Полька-янка», «Казахський бальний», «Картулі», «Улюблена хора», «Туяна», «Рада», «Дагестаночка»; до

третьої – «Буяна», «Казанова», «Рідріто», «Дозвольте запросити», «Сурські ритми»; до четвертої – «Вальс», «Вальс-гавот», «Вальс-мазурка», «Угорський бальний», «Мазурка», «Фігурний вальс», «Краковяк»; до п'ятої – «Полька», «Танго», «Швидкий фокстрот», «Повільний фокстрот», «Ча-ча-ча» [6, 68–72]. У виконавців була можливість обрати танець європейської програми (з четвертої групи) та латиноамериканської програми (з п'ятої групи), але у будь-якому випадку виконувати три танці радянської програми.

IV Всеросійський конкурс виконавців бальних танців дав поштовх розвитку інституційованої підготовки викладачів бального танцю в Радянському Союзі. І якщо у згаданому наказі №171 від 06.04.1970 р. йшлося лише про проведення атестації викладачів бального танцю, розробці системи підвищення кваліфікації, розгляді питань про стан та міри по покращенню викладання бального танцю у культурно-освітніх училищах та інститутах культури з хореографічними відділеннями в усіх союзних республіках, то після проведення цього конкурсу було наказано зробити більш активні дії. Зокрема, Постанова колегії Міністерства культури РРФСР від 21 серпня 1972 р. «Про підсумки IV Всеросійського конкурсу виконавців бальних танців та міри по підвищенню культури масового танцю» зобов'язує державні органи «забезпечити широку курсову підготовку вчителів бального танцю при будинках народної творчості, будинках художньої самодіяльності, навчальних закладах, активно залучаючи для цього досвідчених артистів балету, лауреатів та дипломантів Всеросійських конкурсів виконавців бальних танців, а також інших найбільш підготовлених танцюристів з ансамблів бального танцю та хореографічних колективів художньої самодіяльності» [6, 15]. Ці кроки були зроблені за тим самим принципом, що і у 30-40-і рр. при підготовці керівників колективів народного танцю, створення яких стало пріоритетом на багато років у зв'язку з проголошенням курсу на «соціалістичну за змістом, національну за формою» культуру в Радянському Союзі. Цю формулу, яка окреслила партійно-державну установку в галузі культури, проголосив Й. Сталін на XVI з'їзді ВКП(б) 1931 р. Саме вона увійшла в життя на багато десятиліть як державний методологічний орієнтир для всіх, хто причетний до мистецької діяльності. Відгомін цього гасла відчула на собі і бальна хореографія із впровадженням бальних танців, створених за принципом стилізації народних зразків.

Також зазнала розвитку система викладання бального танцю у культурно-освітніх училищах та на хореографічних відділеннях інститутів культури, де було вказано підвищити якість викладання бальних танців, забезпечити ці дисципліни кваліфікованими викладачами, дозволити збільшити кількість годин на викладання бальних танців, але лише в межах загальної кількості годин на вивчення танцю. Основним досягненням стало введення, починаючи з 1972–1973 навчального року, профілювання студентів хореографічних спеціальностей у сфері бального танцю, ширше використовуючи для цього спецкурси та спецсемінари, а також організація факультативного навчання бальним танцям студентів навчальних закладів культури і мистецтв. В умовах відсутності навчально-методичного забезпечення викладання бальних танців було дано доручення кафедрам хореографії ГТІСу (російськомовна аббревіатура Державного інституту театрального

мистецтва) ім. А. Луначарського та Московського інституту культури створити навчальний посібник з бального танцю для вузів, культурно-освітніх училищ, курсів, факультетів суспільних професій, шкіл і студій бального танцю [6, 17].

Маючи на меті створення власного радянського репертуару, з 1963 по 1974 рік було проведено три всеросійських та всесоюзних конкурси на створення нових бальних танців та музики до них. Переможцям присуджувалися солідні грошові призи (до тисячі карбованців за найкращий танець). Складність полягала в тому, що ті, хто займалися конкурсним танцем не мали змоги отримати спеціальну хореографічну освіту, а балетмейстери професійної сцени були дуже далекими від тієї сфери, і вона їм була не цікавою. Тому завдання оновлення репертуару лягали соціальним замовленням або на студентів інститутів культури (А. Івашковський, С. Кевевтегин, Б. Ляпаєв), або на плечі ентузіастів-викладачів бального танцю старшого покоління. (С. Жуков, І. Диментман, Л. Школьников, І. Кусов, С. Чуднов). При цьому танці, що створювалися, повинні були вписатися у канони «сучасних ритмів», «народів СРСР», «народів соціалістичних країн», що також регламентувало фантазію постановників.

Для впровадження цих танців у молодіжний побут у 70-і рр. ХХ ст. проводили унікальні в історії танцю заходи – Всеросійські огляди-конкурси танцювальних майданчиків. Тут суворе журі на різних рівнях оцінювали розпорядників танців, репертуар, танцювальні оркестри, пари виконавців та ансамблі – нову концертну форму бального танцю, рекомендовану до створення «зверху». Сама по собі ідея створення ансамблів була плідною для хореографії, надаючи можливості композиційного розвитку, однак за нею вгадувалася все та ж орієнтація на масовість, колективізм, а отже – на нівелювання індивідуальності.

Незважаючи на державні вказівки, а, значить, і фінансову допомогу, ансамблі на початках створювалися з великими труднощами. Думка директивних органів про те, що повсюдний розвиток конкурсного танцю у регламентованих межах змінить рівень побутової танцювальної культури, здавалася рятівною та незаперечною [7, 350].

Наукова новизна. Уперше проаналізовано систему впровадження «радянської програми» у конкурсне бальні танці 60-80-х р. ХХ ст., виявлено особливості її функціонування.

Висновки. «Радянська програма» бальних танців створювалася за принципом стилізації народних зразків. Існувало декілька напрямів розвитку бального танцю в 60-80-х рр. ХХ ст. з огляду на «радянську програму»: впровадження цієї програми шляхом проведення конкурсів різного рівня на створення та виконання подібних танців за регламентованою «географічною» системою; огляди-конкурси танцювальних площадок для вкорінення нових радянських танців у побут; заходи зі створення ансамблів бального танцю як протидія парному танцюванню, що базується на індивідуальності танцюристів.

Сприйняття бального танцю лише як мистецького феномену, засудження стандартизації, змагальності, впровадження масових спрощених форм гальмувало розвиток техніки бального танцю, спричинило відставання вітчизняних пар у виконавській майстерності.

Державна політика щодо поширення радянської програми стикалась з нігілістичним ставленням до подібного репертуару, прагненням виконувати стандартизовані бальні танці міжнародної програми.

Однак нині, відкинувши категоричність, можна говорити й про деякі позитивні сторони цієї програми, що сприяла певному балансу та хореографічній різноманітності. Багато своєрідних композицій радянської програми, створені під впізнавану музику, легкі у виконанні, з успіхом реалізовували гедоністичну функцію. З розширенням варіантів бально-танцювальних занять деякі танці радянської програми, можливо, повернуться до побутового та сценічного репертуару.

Література

1. Акуленок С. Бал зажигает огни [Электронный ресурс] / С. Акуленок // Кто есть кто. – Вып. 5. – Т. 2. – Москва, 2003. – Режим доступа : <http://www.rdu.ru/goldfund1>
2. Алякринская М. Тенденции развития массового танца 1950-х гг. : бальный танец / Марина Алякринская // Вестник Санкт-петербургского государственного университета культуры и искусств. – 2014. – №2(19). – С. 135–141.
3. Бредихин А. Вехи истории спортивных бальных танцев и тенденции развития танцевальных программ // Алексей Бредихин // Знание. Понимание. Умение. – 2012. – №3. – С. 322–325.
4. Захаров Р. Слово о танце / Ростислав Захаров. – Москва : Молодая гвардия, 1977. – 160 с.
5. Захаров Р. Сочинение танца. Страницы педагогического опыта / Ростислав Захаров. – Москва : Искусство, 1983. – 237 с.
6. Сборник документов и материалов по бальным танцам / [подготовлен Центральным домом народного творчества им. Н.К. Крупской Министерства культуры РСФСР; отв. за вып. Л. Виноградская, ред. А. Богачев]. – Москва: Советская Россия, 1973. – 72 с.
7. Уральская В. Хореографическая самодеятельность / Валерия Уральская, Тамара Пустрова // Самодеятельное художественное творчество в СССР : очерки истории : конец 1950-х – начало 1990-х годов. – Санкт-Петербург, 1999. – С. 335–353.
8. Хореографическая самодеятельность в СССР: теория, практика, опыт / [информационный выпуск]. – Москва : ВНИЦ НТ и КПП МК СССР, 1988. – 33 с.

References

1. Akulenok, S. (2003). The ball lights the lights. Who is who, 5 (Vols. 2.). Moscow. Retrieved from <http://www.rdu.ru/goldfund1> [in Russian].
2. Alyakrinskaya, M. (2014). Trends in the development of mass dance in the 1950s.: ballroom dance. Vestnik Sankt-peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta kulturyi i iskusstv, 2(19), (pp. 135–141) [in Russian].
3. Bredihin, A. (2012). Milestones in the history of sports ballroom dancing and trends in the development of dance programs. Znanie. Ponimanie. Umenie, 3, (pp. 322–325) [in Russian].
4. Zaharov, R. (1977). The word about dance. Moscow: Molodaya gvardiya [in Russian].
5. Zaharov, R. (1983). Composition of dance. Pages of pedagogical experience. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
6. Bogachev, A (Eds.). (1973) Collection of documents and materials for ballroom dances. Moscow: Sovetskaya Rossiya [in Russian].
7. Uralskaya, V. & Putrova, T. (1999). Choreographic amateur performance. Amateur artistic creativity in the USSR: essays of history: the late 1950s - early 1990s. (pp. 335–353). St. Petersburg [in Russian].
8. Choreographic amateur performance in the USSR: theory, practice, experience. (1989). Moscow: VNMTs NT i KPR MK SSSR [in Russian].